

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ І ЕЛЛІНІСТИЧНІ ПРАКТИКИ «ТУРБОТИ ПРО СЕБЕ»: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

В статті проводиться критичне зіставлення елліністичних філософських практик «турботи про себе» (у рецепціях Мішеля Фуко та П'єра Адо) та екзистенціалізму (у версії Жан-Поля Сартра). Звертається увага на те, що практики «турботи про себе» як певні форми «творчості повсякденності» не піддаються класифікації у межах бінарної опозиції: «професійна» / «стихійна» діяльність. До характерних відмінностей античних форм «турботи про себе» від різноманітних видів «техне» (професійних навичок) було віднесено: по-перше, їх імперативний характер; по-друге, їх принципову незавершеність. У якості рис, що роблять «практики себе» більше, ніж просто спонтанними видами діяльності та, навпаки, наближають їх до професійних видів творчості, було названо: по-перше, певний комплекс розроблених «правил»; по-друге, наявність наставника. Крім того, було зазначено, що індивід, який звертався до «турботи про себе», виступав водночас суб'єктом і об'єктом своєї діяльності: був творцем, який спирався на певні «правила», і матеріалом, що мав набути особливої форми.

Версію екзистенціалізму, що була репрезентована Жан-Полем Сартром, запропоновано розглянути як європейський аналог елліністичних «практик себе». Водночас пояснюється, що саме робить сартрівський «проект самого себе» не тотожним античному «мистецтву існування». Якщо елліністичні «стилі існування» ґрунтувалися на попередньо визначених принципах і цінностях, якими індивід мав керуватися за допомогою наставника, Сартр наголошував на абсолютній безпідставності вибору суб'єкта, а наставника визнавав фігурою зайвою та небажаною.

Також в статті стверджується, що, попри значну відмінність підходів, між античними «практиками себе» та «винаходом себе» в сартрівському розумінні може бути виявлена проміжна позиція. Такою визнається стратегія Цицерона, яку П'єр Адо визначив як «імовірнісну» або «еклектичну». Згідно з нею, не обов'язково неухильно дотримуватися одного, раз і назавжди обраного, способу існування. Слід діяти відповідно до ситуації, звертатися до тієї моделі поведінки, яка є найдієвішою за конкретних обставин. Таким чином, творчо синтезуючі складові різних шкіл «практики себе», «еклектику» має можливість розробити власний, унікальний «стиль існування».

Ключові слова: турбота про себе, екзистенціалізм, проект самого себе, еклектична стратегія.

Об'єктом нашого дослідження виступають аналогічні ознаки елліністичних практик «турботи про себе» та екзистенціалізму у версії Жан-Поля Сартра.

Предметом є ті аспекти практик «турботи про себе» та екзистенціалізму у версії Сартра, що роблять їх не тотожними.

Мета – продемонструвати, що екзистенціалізм у версії Сартра може бути осмислений як західний аналог елліністичних практик «турботи про себе».

Завдання дослідження:

- 1) показати, що практики «турботи про себе» не піддаються класифікації у межах опозиції «професійна» / «стихійна» діяльність;
- 2) виявити характерні відмінності «турботи про себе» від «техне» (професійних навичок), та описати риси, що, навпаки, наближають «практики себе» до професійних видів діяльності;
- 3) пояснити, чим саме версія екзистенціалізму Сартра є подібною до античних практик «турботи про себе», а у чому принципово від них відрізняється.

З приводу ступеня розробленості проблеми дослідження, можна звернути увагу на наступні роботи. У статті «Піклуйся про себе? Гегельянська критика фукіанського суб'єкта» [Supple, 2023] Еван Саппл звертає увагу на те, що наміром Фуко було відродити стоїчну

концепцію «турботи про себе», як своєрідний антидот від панування, який міг би посприяти людині обійти панування, а також зменшити її схильності до панування над іншими. На думку Сапpla, хоча Фуко вважав, що ставлення до себе онтологічно передусе ставленням до іншого, він не пояснював, як виводив це припущення. СапPl ставить під сумнів твердження Фуко щодо первинності самовідношення, і намагається, спираючись на Гегеля, довести, що самовідношення виникає через ставлення до іншого.

Херман Вестерінк у статті «Обов'язок перед істиною та турбота про себе: Мішель Фуко про наукову дисципліну та філософію як духовну самопрактику» [Westerink, 2020] пише, що звернення Фуко до античної та ранньохристиянської духовних самопрактик є результатом досліджень сповідних практик та пастирських структур влади в контексті генеалогії бажаних суб'єктів. Вестерінк пропонує доповнити цей напрямок міркувань розглядом умов, можливостей і способів мислення та дії, відмінних від нормалізуючих режимів влади, в науці, а отже, і в філософії як академічній дисципліні.

Франсіеллі Зілли, Джессіка Пербоні та Стефані Олівейра у роботі «Мішель Фуко та турбота про себе в галузі здоров'я: інтегративний огляд» [Zilli, Perboni, Oliveira, 2019] зробили огляд 262 статей, наявних в електронних базах даних, що так чи інакше, були пов'язані з проблематикою «турботи про себе» у фукіанській перспективі. З них, у підсумку, вони відібрали десять текстів, у яких «турбота про себе» досліджується в галузі охорони здоров'я. В даному випадку, авторів цікавить, як саме самостереження, фізична активність, йога, зміна харчових звичок, медитація, тощо, роблять можливою модифікацію суб'єктів.

Актуальність та новизна дослідження. Треба відзначити, що при наявності великої кількості публікацій присвячених античній традиції «турботи про себе», чи осмисленню цих практик П'єром Адо та Мішелем Фуко, практично відсутні роботи, присвячені співвідношенню практик «турботи про себе» з концепцією «проекта самого себе» в філософії Жан-Поля Сартра. Отже, звертаючись до цієї теми, ми маємо намір, хоча б частково, заповнити цю дослідницьку лакуну.

Зазвичай у західному теоретичному контексті під «творчістю» розуміють виключно культурне виробництво: створення літературних, музичних, театральних творів, мистецьких артефактів тощо. Але як бути з прикладами, свого роду, «стихійних» творчих актів, до яких належать, наприклад: індивідуальний стиль у грі чи кулінарії, імпрровізація у мовленні, оригінальні способи дії у ремісничих практиках і тому подібне? Зазвичай, вони не підлягають систематизації та класифікації і, внаслідок цього, випадають із історичного «архіву», залишаються по той бік «пам'яті» культури. Спробуємо припустити, що це відбувається тому, що ці дії не належать до практик, які легітимовані культурою як цінні. Отже, не існує механізму для їх фіксації, відбору й запам'ятовування. Такий тип практик можна було б назвати «творчістю повсякденності», що відсилає до китайського розуміння творчості як «унікального вміння» у найширшому розумінні. Тут йдеться і про «вміння танцювати пензлем з чорнилом» [Watts, 1975, p. 15] – метафора Алана Уотса для китайського мистецтва каліграфії, – і про спритне оброблення телячої тупі в одній із притч трактату «Чжуан-цзи» («Про найголовніше для доброго здоров'я») [Zhuangzi, 1999, p. 43]. Подібна майстерність у повсякденних діях позначалася в китайській філософській традиції ієрогліфом «У-Вей», який традиційно перекладається як «недіяння» [Watts, 1975, pp. 75-105].

Хоча диференціація творчості на «професійну» та «стихійну», на перший погляд, видається цілком логічною, та форма творчої діяльності, яку ми знаходимо у філософських практиках елліністичного періоду, ставить під сумнів безумовну очевидність такої класифікації. Йдеться про філософію, що набуває вигляду «турботи про себе» – певної життєвої практики, яку Мішель Фуко назвав «технікою себе» або «мистецтвом існування» [Foucault, 1986, pp. 39-68]. Відомо, що ця традиція походить від Сократа, який запропонував розглядати філософію як «піклування про душу» – тобто, найвищий прояв «турботи про себе». До того часу, нагадаємо, грекам вже були загальновідомі такі різновиди «турботи про себе»: піклування про здоров'я та красу тіла (дістетика), піклування про

сексуальне задоволення (еротика), піклування про родинний добробут (економіка) та піклування про благополуччя поліса (політика). У платонівській же «Апології Сократа» Сократ постає вчителем, нелегка місія якого – нагадати людям, що, перш за все, треба дбати не про земні блага, а про власну душу [Plato, 2002]. Далі, як пише Фуко, «заклик «піклуватися про себе» став імперативом багатьох доктрин, які відрізнялися одна від одної: він перетворився на спосіб дії, манеру поведінки, проник у різноманітні стилі життя, оформився у численні процедури, практики, настанови, які осмислювали, розвивали, удосконалювали і викладали» [Foucault, 1986, p. 45]. Це стало підставою говорити про існування цілої «культури себе» [Foucault, 1986, p. 44]. Кожна антична філософська школа після Сократа уособлювала певну «практику себе», ставала формою суб'єктивації, що вимагала інтенсифікації стосунків із самим собою та спонукала до «культури себе» у певному напрямку, філософія розглядалася як «спосіб життя». Не випадково саме так – «Філософія як спосіб життя» – називається збірка інтерв'ю з визнаним фахівцем у галузі філософії елінізму П'єром Адо [Hadot, 2009].

Творчий акт у цьому випадку полягав в організації власного існування відповідно до певних принципів, а метою «турботи про себе» ставало «конституювання самого себе як творця власного життя» [Foucault, 1988, p. 259]. Погодимося, що таке розуміння творчості відрізняється від його «професійних» аналогів. Слушність нашого припущення підтверджує зауваження Апулея, який відрізняє «турботу про себе» від «техне» (вузько професійної навички). Апулей пише, що незнання правил живопису чи гри на цитрі не може вважатися вадою «і не веде до ганьби», тоді як правило, «однаково необхідне для всіх людей», полягає у вмінні «вдосконалювати власну душу за допомогою розуму» [Foucault, 1986, p. 48]. З наведеного бачимо, що «професійні» навички не мають статусу імперативу: вони цінні у сенсі культурної продуктивності, проте є надлишковими стосовно самого людського існування. Тоді як «турбота про себе» визнається екзистенційною необхідністю, ухилення від якої підлягає осуду.

Крім того, слід звернути увагу на ще одну важливу відмінність «практики себе» від різновидів «техне». «Творення себе» не може бути завершене, адже воно має здійснюватися протягом усього життя індивіда. Сенека звертається до афоризму «навчайся жити все життя», закликаючи «перетворити своє існування на безперервну вправу, і якщо важливо почати рано, ще важливіше – ніколи не розслаблятися» [Foucault, 1986, pp. 48-49]. На «незавершеність» філософії як «способу життя» звертає особливу увагу і П'єр Адо [Hadot, 2009, pp. 180-181].

Проте, необхідно підкреслити, що, хоча, в цілому, «нескінченність» і «завершеність» можуть бути визнані конститутивними характеристиками «турботи про себе» та «професійної» творчості, відповідно, це не заважає бачити та виявити в «техніках себе» певні риси композиційної та сюжетної завершеності, притаманні творам. Наприклад, П'єр Адо згадує у цьому контексті про «зразкову смерть» Сократа [Hadot, 2009, p. 156]. А Томас Грем звертається до прикладу зі східної культури, і пише про «театралізоване життя» і зрежисоване самогубство відомого японського письменника Юкіо Місіми, який публічно «покінчив із собою за допомогою сепіку – ритуального самогубства самураїв» [Graham, 2020].

Французький критик і теоретик літератури Моріс Бланшо вважав «незавершеність» принциповою властивістю літературного досвіду, який для письменника стає певною формою буття, яка має тривалість, але ніяким чином не має завершеності. Саме це, на думку Бланшо, становить головну драму літературної творчості, яка полягає в конфлікті часу і «позачасу» або буття. У часовому вимірі перебуває письменник (як носій певної біографії, соціальних, історичних, економічних та інших характеристик) і книга (як матеріально-культурний продукт). А «позачасу», або буттю, належать письменник, як той, хто існує, і твір, як те, що «триває» [Blanchot, 1989, pp. 171-176]. Завдяки такому підходу до літературної творчості Бланшо доходить висновку, що «справа письменника завершується лише з його життям» [Blanchot, 1989, p. 26]. Останнє, погодимося, багато в чому перегукується з думкою Сенеки про «турботу про себе» як вправу тривалістю в ціле життя.

Водночас, хоча «практика себе» не є професійною навичкою («техне»), її не можна визнати і «стихійним» видом творчості. Підставою для такого висновку є обов'язкова наявність комплексу «правил», відповідно до яких актуалізуються й систематизуються відносини з самим собою. Розробкою і класифікацією такого роду «правил» займалася кожна з філософських шкіл елліністичного періоду з метою зафіксувати, зберегти і передати надалі накопичений досвід. Той факт, що цей досвід підлягав збереженню і передачі, а «турбота про себе» була практичним навчанням під керівництвом наставника, не дозволяє назвати її «стихійною» творчістю. Імовіріше, тут ми маємо справу з персональними варіаціями загальновідомих «правил», індивідуальною актуалізацією філософських настанов. Не випадково, Фрідріх Ніцше порівнював моральні школи античності з «експериментальними лабораторіями» [Nadot, 2009, p. 158].

Безумовно, головною відмінністю «турботи про себе» від будь-яких інших видів творчості є те, що індивід, який її практикує, є водночас і суб'єктом, і об'єктом відносин, творцем, який у своїх діях спирається на певні «правила», і матеріалом, що має у процесі цих дій набутти особливої форми. Йдеться про форму суб'єктивації, точніше – «автосуб'єктивації» [Foucault, 2005, p. 214], або ж, як ще висловлюється Фуко, про конститування «самого себе як творця власного життя» [Foucault, 1988, p. 259]. Творчість у такому розумінні постає необхідною умовою будь-якого усвідомленого існування: бути суб'єктом за таких умов означає бути творцем власного існування, надавати своїй біографії певної форми відповідно до окреслених «взірців», «трансформувати себе» у якомусь напрямку, постійно звітуючи самому собі.

Тепер нам належить продемонструвати, що екзистенціалізм – принаймні та його версія, яку репрезентував Жан-Поль Сартр – може розглядатися як західний аналог «практики себе». Переконалим аргументом у цьому випадку є думка визнаного фахівця з історії «турботи про себе» – П'єра Адо. У розмові з Арнольдом Девідсоном під назвою «Філософія як життя і пошук мудрості» [Nadot, 2009, pp. 151-182] він зазначає традиційну дуальність європейської традиції, у якій історично співіснують *дві тенденції*. Одна з них полягає у задоволенні самою лише «філософською мовою», чистою спекуляцією, яка мало або й зовсім не перетинається із життєвою практикою суб'єкта. Друга ж полягає у прагненні, наскільки це є досяжним, утвердити зв'язок між філософською мовою і філософським життям, між теорією та практикою. Тут Адо дуже доречно згадує Імануеля Канта з його поділом філософів на «*артистів розуму*» (інакше кажучи, «спекулятивних мислителів») і «*філософів світу*» – тих, хто живе за тим вченням, яке пропонує [Nadot, 2009, p. 169]. Адо підкреслює, що в екзистенціалізмі, від самого його зародження, спостерігалось співіснування обох названих тенденцій. З одного боку, доводилося стикатися з філософами, які вважали, що «залучатися означає провідмняти дієслово «залучатися», з іншого – були ті, хто «хотіли пов'язати філософію з життям» [Nadot, 2009, p. 176]. Найвдаліше розв'язання цієї двозначності, на його думку, запропонував Жан Валь. Останній назвав «*філософом-екзистенціалістом*» того, хто є філософом «завдяки своєму існуванню», а «*екзистенційним філософом*» – того, хто обмежується лише «промовами» про існування. Адо вважає цю диференціацію принципово необхідною, оскільки, як він пише: «У мене завжди було враження, що екзистенціалісти, зрештою, сприймають філософію як рішення, як життєве покликання, але часто я зустрічав тих, хто дотримувався виключно промов про існування» [Nadot, 2009, p. 196].

Отже, запропоноване Жаном Валем розмежування дає змогу говорити про «філософа-екзистенціаліста» як про «філософа світу» або ж філософа дії, а сам цей різновид «екзистенціалізму» визнати *аналогом античної «практики себе»*. Підтвердження сказаному нами можна знайти у філософському маніфесті Жана-Поля Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм» [Sartre, 1966].

По-перше, як ми пам'ятаємо, Сартр стверджує, що базовим принципом різноманітних версій екзистенціалізму є «переконавання у тому, що існування передуює сутності, або, якщо бажаєте, що необхідно виходити з суб'єкта» [Sartre, 1966, p. 17].

Уточнюючи це твердження, французький філософ пише, що кожна людина є «проектом самого себе» [Sartre, 1966, р. 55], до того ж – «проектом» незавершеним [Sartre, 1966, р. 92]. Останнє є співзвучним з наведеними вище словами Сенеки про «нескінченність» «турботи про себе», про існування як «безперервну вправу» [Foucault, 1986, р. 48-49].

По-друге – тут ми маємо згадати висловлювання Апулея, у якому той підкреслює «загальнообов'язковий» характер «турботи про себе» – Сартр вважає, що кожен «засуджений щоразу винаходить людину» [Sartre, 1966, р. 38], або – що, на його думку, те саме – «людина засуджена бути вільною» [Sartre, 1966, р. 37]. Нарешті, подібно до Апулея, Сартр відрізняє «винайдення себе» від так званої «професійної» творчості. У праці «Що таке література?», наприклад, літературна творчість характеризується як «опосередкована форма дії, яку можна було б назвати дією через викриття» [Sartre, 1973, р. 28]. Але, водночас, саме цю «опосередковану форму дії», тобто «професійну» творчість, Сартр наділяє властивостями антроподицеї, вважає виправданням людського існування. Тут доречно звернутися до головного художнього твору французького філософа – роману «Нудота» [Sartre, 1972].

Наприкінці роману головний герой заходить до привокзального кафе, де, наостанок, перед від'їздом, просить поставити платівку, яка йому припала до душі за час перебування у провінційному містечку. Прислухаючись до добре знайомої мелодії, герой раптово усвідомлює: «Її не існує. Навіть злість бере: якби я зараз схопився, зірвав платівку з патефона, розбив її – мені не дістатися до неї. (...) Вона десь по той бік. (...) Її не існує – в ній немає нічого зайвого, зайве – все інше по відношенню до неї. Вона є» [Sartre, 1972, pp. 245-246]. Далі герой застає себе на думці, що хотів би щось дізнатися про композитора та виконавицю цієї джазової композиції, які, завдяки її «позачасовості», нагадують йому персонажів роману, «відмитих» від «гріха існування» – «не зовсім, звісно, але настільки, наскільки це доступно людині» [Sartre, 1972, р. 249]. Саме тут з'являється думка про те, що творчість є єдиною можливою формою антроподицеї: «Вона співає. І вже двоє врятовані (...) Отже, можна виправдати своє існування?» [Sartre, 1972, р. 249]. Після цього одкровення герой «Нудоти» Рокантен вирішує написати роман, у надії, що після його прочитання хтось зацікавиться і його життям, і почне думати про нього «як про щось дорогоцінне, майже легендарне» [Sartre, 1972, р. 250].

Отже, у Сартра можна знайти роздуми одразу про дві форми творчості. Якщо у маніфесті «Екзистенціалізм – це гуманізм» йдеться про неминучу потребу здійснювати «проект самого себе», то в «Нудоті» йдеться про «професійну» творчість як єдину можливу форму антроподицеї.

Разом із тим, слід звернути увагу на важливу, на нашу думку, різницю між екзистенціалістським «проекуванням себе» та елліністичними «стилями існування».

Насамперед, спробуємо з'ясувати, що саме має на увазі Фуко під поняттям «культура себе». У роботі «Турбота про себе», присвяченій цій проблематиці, дослідник зазначає, що на певному етапі історії античної культури (йдеться про елліністичний період) принцип «турботи про себе» стає імперативом для низки практик, що відрізняються одна від одної; їхня сукупність, на його думку, і становить «культуру себе» [Foucault, 2005, р. 30]. Філософія цього періоду, за його твердженням, є набором «принципів і практичних навичок, які людина має у своєму розпорядженні або надає у розпорядження інших для того, щоб мати змогу належним чином турбуватися про себе або про інших» [Foucault, 2005, р. 136]. Таким чином, елліністичне «мистецтво існування» ґрунтується на певних *попередньо визначених правилах*, принципах і цінностях, якими індивід має керуватися у власному «самостворенні», а також – *наставника*, що сприятиме вірному розумінню цих правил та їхній успішній апробації. «Турбота про себе неможлива без наявності наставника (...) Наставник – це людина, яка турбується про турботу суб'єкта про самого себе» [Foucault, 2005, pp. 58-59].

На опосередкованість дій і вибору індивіда, який звертається до «практики себе», звертає увагу і П'єр Адо [Hadot, 2009, р. 152]. По-перше, кожна з філософських шкіл пропонує свій унікальний «спосіб життя». Відтак, стати послідовником тієї чи іншої школи

означає задалегідь визначити вектор власного самозмінення, обрати певний «стиль існування» з уже наявних. По-друге, кожна школа формує не лише свій «спосіб життя», а й пропонує свій ідеальний тип філософа, який може стати *взірцем для наслідування*: «політик, осяяний ідеями – у Платона; спостережник, що досліджує природу – у Арістотеля; мудрець, що насолоджується душевним спокоєм – у Епікура» [Hadot, 2009, p. 159].

Отже, коли йдеться про «культуру себе», ми стикаємося не лише із сукупністю «технік себе», але й із відповідними «ідеальними типами», «рольовими моделями» – тобто історичним горизонтом можливостей і архівом наперед заданих цінностей. Саме на цьому й наголошує Фуко, коли зазначає, що займається вивченням «тих форм, через які людина виявляє себе, себе винаходить (...)» [Foucault, 1994, p. 648].

Отже, «практика себе» еліністичного типу не є абсолютно немотивованою, вільною від будь-яких настанов формою суб'єктивації, а, радше, постає як дотримання вже наявних правил і моделей поведінки. Натомість Сартр наголошує на *абсолютній безпідставності* вибору суб'єкта, з якої й постає абсолютність *свободи*. Індивід не тільки реалізує «проект самого себе», але й не має при цьому спиратися чи оглядатися на цінності, що йому передують. Сартр пише: «(...) вибір є нечесним, якщо стверджується, що йому передують якісь попередньо встановлені цінності» [Sartre, 1966, p. 81]. Саме в цьому, на нашу думку, полягає принципова відмінність екзистенціалістського «проекту себе» від античних «стилів існування».

Крім того, якщо необхідною умовою традиційних форм «турботи про себе» визнається наявність *авторитета, наставника* (Фуко буквально каже, що за відсутності останнього здійснення «турботи про себе» є неможливим [Foucault, 2005, p. 58]), то у сартрівській концепції постать наставника стає не лише зайвою, але й небажаною. В маніфесті «Екзистенціалізм – це гуманізм» Сартр згадує свого учня, який попросив допомогти йому зробити вибір: вирушити на фронт, щоб помститися за смерть брата, або залишитися з матір'ю, яка навряд чи переживе його загибель на війні. У цій ситуації функцію наставництва філософ звів до такої відповіді: «(...) ви вільні, обирайте, тобто винаходьте» [Sartre, 1966, p. 47].

Також цікаво, що Сартр порівнює моральний вибір з роботою над витвором мистецтва: «Моральний вибір можна порівняти (...) з витвором мистецтва. (...) Тут ми також опиняємося у ситуації творчості» [Sartre, 1966, pp. 75-77]. Звичайно, йому можна дорікнути, що нерідко доводиться стикатися з очевидною подібністю «проектів» – як творчих, так і життєвих. Втім, він сам визнає, що, попри унікальність кожного з них, усі вони є спробами або «подолати», або «не визнати», або «розширити», або ж «присотосуватися» до «меж» [Sartre, 1966, p. 69]. При цьому не варто забувати, що кожен подібного роду акт здійснюється в абсолютно новій соціально-історичній ситуації. Отже, стверджуючи ті ж самі цінності в унікальному контексті, індивід, в певному сенсі, їх «винаходить» (не випадково, що, так і не завершена автобіографія Альбера Камю мала назву «Перша людина»).

Ми вважаємо, що саме з цією темою іронічно грає Хорхе Луїс Борхес у своєму славнозвісному оповіданні «П'єр Менар, автор «Дон Кіхота»» [Borges, 1964, pp. 36-44]. Як відомо, герой цього твору присвячує своє життя парадоксальній справі – написанню (не переписуванню) вже створеного та всесвітньо відомого роману Сервантеса. «Бути тією чи іншою мірою Сервантесом і прийти до «Дон Кіхота» здавалося йому менш важким шляхом – і, отже, менш захоплюючим – ніж залишатися П'єром Менаром і прийти до «Дон Кіхота» через життєвий шлях П'єра Менара» [Borges, 1964, p. 40]. Поставивши перед своїм героєм завдання досягти абсолютної формальної ідентичності творчих «проектів» за умови абсолютної різниці їхнього змісту та походження, Борхес ставить, з першого погляду, цілком абсурдне запитання: «Чи можливо «створити» вже «створене»? Зрештою, він відповідає на нього ствердно: «Текст Сервантеса і текст Менара ідентичні на рівні слів, однак другий безмірно багатший за змістом» [Borges, 1964, p. 42].

Попри значну відмінність підходів, ми все ж наважимося стверджувати, що між античними «практиками себе» (як історичними формами суб'єктивації, що передують

вибору) та «винаходом себе» (як «нульовим ступенем» вибору) може бути виявлена проміжна позиція.

У бесіді з Арнольдом Девідсоном П'єр Адо згадує про стратегію Цицерона, яка помітно відрізнялася від «турботи про себе» в традиційному сенсі (який передбачав вибір певної школи та відповідного «способу життя»), і визначає її як «імовірністну» або «еклектичну» [Hadot, 2009, pp. 151-182]. Згідно з цією стратегією, не обов'язково неухильно дотримуватися одного, раз і назавжди обраного, способу мислення і поведінки. Слід діяти відповідно до ситуації, звертатися до тієї філософської моделі, яка є найдієвішою за конкретних обставин. Експлікована Адо позиція особливо цікава тим, що, на нашу думку, є точкою перетину ліній філософування Фуко та Сартра. «Еклектична» позиція передбачає, з одного боку, наявність ряду історично обмежених способів суб'єктивації, з іншого – залишає простір для новачі, оскільки не суперечить можливості переходу від однієї «практики» до іншої, а також співвіднесенню елементів, правил і цінностей кожної з них між собою в межах одного «проекту». Тим самим вона надає ініціативи конкретного суб'єкта ознаки творчості. Така модифікація «практики себе» вже не є ані «дотриманням» відомого правила, ані «наслідуванням» популярного зразка; але, водночас, вона не є абсолютно вільним, нічим не зумовленим вибором. «Еклектик» – схематичну характеристику якого пропонує Адо – заздалегідь має певний горизонт можливостей, в індивідуальному «монтажі» яких і полягає його вибір. Синтезуючі складові авторитетних культурних практик, індивід розробляє власний, унікальний «стиль існування», що й спонукає охарактеризувати його як «аторос» (той, що не піддається класифікації). Саме таке, за словами Адо, одне з найпоширеніших позначень філософа в античності (розгляд цього поняття також присутній у «Фрагментах мови закоханого» Ролана Барта [Barthes, 2001, pp. 34-36]).

Отже, як ми переконалися, екзистенціалізм у версії Жана-Поля Сартра може бути осмислений як західний аналог елліністичних «практик себе». Водночас ця версія значно відрізняється як від класичних античних форм «турботи про себе», так і від «еклектичної позиції», окресленої П'єром Адо. У випадку «турботи про себе» класичного зразка йдеться про дотримання певних, наперед заданих, правил (тобто про своєрідне «наслідування» або «стилізацію»). У випадку «еклектичної позиції» йдеться про здатність обрати й застосувати ту модель поведінки, з уже наявних у культурному арсеналі, яка буде визнана найдоцільнішою у конкретній ситуації (що можна порівняти з процедурою «цитування»). Сартр же виходить із неминучості винаходити «правила» і порівнює існування з необхідністю «творити з нічого».

REFERENCES

- Barthes, R. (2001). *A Lover's Discourse: Fragments* / Trans. R. Howard. New York: Hill and Wang, a division of Farrar, Straus and Giroux. (Originally published in French as *Fragments d'un discours amoureux*. Paris: Éditions du Seuil, 1977. First published in English in 1978 by Farrar, Straus and Giroux, Inc. [Hill and Wang]).
- Blanchot, M. (1989). *The Space of Literature* / Trans. A. Smock. Lincoln; London: University of Nebraska Press. (Originally published as *L'Espace littéraire*. Paris: Gallimard, 1955).
- Borges, J. L. (1964). Pierre Menard, Author of the Quixote / Trans. J. E. Irby. *Labyrinths: Selected Stories & Other Writings* / Ed. D. A. Yates, J. E. Irby; Pref. A. Maurois. New York: New Directions, pp. 36–44. (Originally published as *Pierre Menard, autor del Quijote* in *Sur*, no. 56, May 1939).
- Foucault, M. (1986). *The Care of the Self. Vol. 3 of The History of Sexuality* / Trans. R. Hurley. New York: Pantheon Books. (Originally published as *Le souci de soi*. Paris: Gallimard, 1984).
- Foucault, M. (1994). *Le souci de la vérité. Dits et écrits. Tome IV: 1980–1988* / Éd. D. Defert, F. Ewald; collab. J. Lagrange. Paris: Gallimard, pp. 646–649. (Bibliothèque des sciences humaines).
- Foucault, M. (1988). The Concern for Truth / Trans. A. Sheridan. *Politics, Philosophy, Culture: Interviews and Other Writings, 1977–1984* / Ed. L. D. Kritzman. New York; London: Routledge, pp. 255–267.

Foucault, M. (2005). *The Hermeneutics of the Subject: Lectures at the Collège de France, 1981–1982* / Ed. F. Gros; Trans. G. Burchell. New York: Palgrave Macmillan. (Originally published in French as *L'herméneutique du sujet: Cours au Collège de France, 1981–1982*. Paris: Gallimard/Seuil, 2001).

Graham, T. (2020). Yukio Mishima: The Strange Tale of Japan's Infamous Novelist. *BBC Culture*. 24 November. <https://www.bbc.com/culture/article/20201123-yukio-mishima-the-strange-tale-of-japans-infamous-novelist>

Hadot, P. (2009). *La filosofía como forma de vida* / Trans. M. Cucurella Miquel. Barcelona: Ediciones Alpha Decay. (Serie Alpha, Bet & Gimmel). (Originally published in French as *La philosophie comme manière de vivre*. Paris: Éditions Albin Michel, 2001).

Plato. (2002). The Apology of Socrates / Trans. C. D. C. Reeve. *The Trials of Socrates: Six Classic Texts* / Ed. C. D. C. Reeve. Indianapolis; Cambridge: Hackett Publishing Company, pp. 26–61.

Sartre, J.-P. (1972). *La nausée*. Paris: Gallimard. (Originally published in 1938).

Sartre, J.-P. (1966). *L'existentialisme est un humanisme*. Paris: Les Éditions Nagel. (Collection Pensées). Achievé d'imprimer en novembre 1966 à Genève (Suisse).

Sartre, J.-P. (1973). *Qu'est-ce que la littérature?* Paris: Gallimard. (Originally published in 1948).

Supple, E. (2023). Care for Thyself? An Hegelian Critique of the Foucauldian Subject. *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy*, 19(2), 351–380. Retrieved from <https://cosmosandhistory.org/index.php/journal/article/view/1102>

Watts, A. (1975). *Tao: The Watercourse Way* / Foreword, Afterword, Bibliography and illustrations by Al Chung-liang Huang. New York: Pantheon Books, a division of Random House, Inc.; Toronto: Random House of Canada Limited.

Westerink, H. (2020). The obligation to truth and the care of the self: Michel Foucault on scientific discipline and on philosophy as spiritual self-practice. *International Journal of Philosophy and Theology*, 81(3), 246–259. <https://doi.org/10.1080/21692327.2020.1749871>

Zhuangzi. (1999). / Trans. into Modern Chinese by Qin Xuqing and Sun Yongchang; Trans. into English by Wang Rongpei. Parallel Chinese-English ed. Vol. 1. Changsha: Hunan People's Publishing House. (Library of Chinese Classics). Original text in Classical Chinese.

Zilli, F., Perboni, J. S., & Oliveira, S. G. (2019). Michel Foucault y el cuidado de sí en el campo de la salud: una revisión integrativa. *Cultura De Los Cuidados*, 23(53), 28–38. <https://doi.org/10.14198/cuid.2019.53.04>.

Лойко Олександр Вікторович

кандидат філософських наук

доцент кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна

E-mail: aloyko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9933-0984>

Зіборова Дар'я Анатоліївна

кандидат філософських наук

доцент кафедри теорії культури і філософії науки

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна

E-mail: d.a.ziborova@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0997-9388>

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

Стаття надійшла до редакції: 10.03.2025

Схвалено до друку: 22.04.2025

EXISTENTIALISM AND HELLENISTIC PRACTICES OF «CARE OF THE SELF»: COMMONALITIES AND DIFFERENCES

Loiko Oleksandr V.

PhD in philosophy, Associate Professor
Department of Theoretical and Practical Philosophy
named after Professor J. B. Schad
V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody sq., 61022, Kharkiv, Ukraine
E-mail: aloyko@karazin.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9933-0984>

Ziborova Daria A.

PhD in philosophy, Associate Professor
Department of Theory of Culture and Philosophy of Science
V.N. Karazin Kharkiv National University
4, Maidan Svobody, 61022, Kharkiv, Ukraine
E-mail: d.a.ziborova@karazin.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0997-9388>

ABSTRACT

The article presents a critical comparison between Hellenistic philosophical practices of «care of the self» (as interpreted by Michel Foucault and Pierre Hadot) and existentialism (in the version of Jean-Paul Sartre). The analysis emphasizes that the practices of «care of the self», as specific forms of «everyday creativity», resist classification within the binary opposition of «professional» vs. «spontaneous» activity. Key distinctions between ancient forms of «care of the self» and various types of «techne» (professional skills) include: first, their imperative nature; and second, their essential incompleteness. Traits that elevate «practices of the self» beyond mere spontaneous actions – bringing them closer to professional forms of creativity – include: first, a developed set of «rules»; and second, the presence of a mentor. Furthermore, the individual who engaged in «care of the self» functioned simultaneously as both subject and object of their activity: as a creator guided by certain rules and as material to be shaped into a distinct form.

The version of existentialism represented by Jean-Paul Sartre is proposed as a European analogue to the Hellenistic «practices of the self». At the same time, the article explains what makes Sartre's concept of the «project of oneself» not identical to the ancient «art of existence». While Hellenistic «styles of existence» were grounded in pre-established principles and values that the individual was to follow with the guidance of a mentor, Sartre emphasized the absolute groundlessness of the subject's choice and viewed the figure of the mentor as unnecessary and even undesirable.

Despite the significant differences in approach, the article argues that a middle ground can be found between the ancient «practices of the self» and Sartre's «invention of the self». This intermediate position is exemplified by Cicero's strategy, which Pierre Hadot describes as «probabilistic» or «eclectic». According to this strategy, it is not necessary to strictly adhere to a single, once-and-for-all chosen mode of existence. One should act according to the situation, adopting the model of behavior most effective under the given circumstances. Thus, by creatively synthesizing elements from various schools of «practices of the self», the «eclectic» can develop their own unique «style of existence».

Keywords: *care of the self, existentialism, the project of oneself, the eclectic strategy.*

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest

Article arrived: 10.03.2025

Accepted: 22.04.2025

Як цитувати: Лойко, О., & Зіборова, Д. (2025). ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ І ЕЛЛІНІСТИЧНІ ПРАКТИКИ «ТУРБОТИ ПРО СЕБЕ»: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*, (72), 262-270. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2025-72-25>

In cites: Loiko, O., & Ziborova, D. (2025). EXISTENTIALISM AND HELLENISTIC PRACTICES OF «CARE OF THE SELF»: COMMONALITIES AND DIFFERENCES. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripeteias*, (72), 262-270. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2025-72-25> [In Ukrainian]